

ÎMBĂTRÂNIREA DEMOGRAFICĂ ÎN R. MOLDOVA: CONTEXTUL NAȚIONAL EXISTENT ȘI EFICIENTIZAREA REFORMELOR ÎN DOMENIUL ÎMBĂTRÂNIRII POPULAȚIEI

Boris GÂLCA,
doctor în științe medicale,
șef al Oficiului UNFPA (Fondul ONU
pentru populație) din Republica Moldova

SUMMARY

Several demographic phenomena are behind the process of population ageing in Moldova: low fertility, high mortality of working age population and emigration. Emigration and high mortality rate among middle-age people, particularly men lead to the quick loss of a younger population of Moldova and thus are behind the phenomenon of accelerated ageing of its population. In this context, the contributions to the Social Fund are scarce and irregular, that leads to the continuous budgetary deficit of the National Office of Social Insurance. The situation is potentially unsettled as the existing "chimerical" system lacks basic principles of equity, adequacy and sustainability. Meanwhile, an increased number of persons belonging to the baby boom generation will be reaching the retirement age. It is estimated that the number of pensioners could very soon exceed the current number of them by the factor of 2 to 3.

Government entities dealing with policy and programmes on ageing include the Ministry of Economy and Trade, the Ministry of Social Protection, Family and Children, the Ministry of Health, and National Insurance Office. In addition, the National Bureau of Statistics collects and processes data on economic, social and demographic situation in the country. In 2007 the National Commission on Population and Development was established. UNFPA office in Moldova is involved in the work of the Commission and also provides financial support for its secretariat staff. Major objectives of the Commission include analysis of demographic trends and formulation of national strategies and programmes linking the population and development processes.

Moldova enjoys visible presence of and productive cooperation with the UN and other inter-governmental organizations accredited in the country. In the same time Moldova does not have its national strategic policy document on ageing. The current government plans include the elaboration of a National Strategy on Demographic Security. The legislations and administrative acts on social protection often are too fragmentary and contradictory.

Recommendations are focused to the measures aimed at strengthening the national capacity to address the challenges of its rapidly ageing society. The proposed recommendations are organized in the four clusters of the essential elements of national capacity: (1) institutional infrastructure; (2) policy process (3) research, data collection and analysis; and (4) human resources.

Situația demografică și socioeconomică. Populația totală a Republicii Moldova este de aproximativ 4,1 milioane locuitori, inclusiv populația Transnistriei estimată la 0,5 milioane locuitori. Se estimează că între 12 și 25% dintre locuitorii Moldovei se află în emigrare. În termeni demografici, Moldova, cu peste 14 % populație cu vârsta de 60 ani și mai mult (în Transnistria aproximativ 17%) este încă una dintre cele mai tinere țări ale Europei; doar Albania cu 12% populație cu vârsta de 60 ani și mai mult este mai tânără. Între timp, însă Republica Moldova va îmbătrâni cu o viteză accelerată și populația de vârstă înaintată atinge rata de 35% către anul 2050, când va întrece chiar și țările Europei mult mai dezvoltate, cum ar fi, de exemplu, Marea Britanie și Suedia, care ar avea în anul 2050 cea 29 și 31%, respectiv, populație în vârstă de peste 60 de ani. Până în anul 2050, Albania va rămâne cea mai tânără țară europeană cu doar 26% populație de 60 de ani și mai mult.

Câteva fenomene demografice se află în spatele acestui proces de îmbătrânire în Republica Moldova: fertilitatea joasă, mortalitatea înaltă a populației angajate în câmpul muncii și emigrarea. Una dintre cauzele îmbătrânirii demografice – fertilitatea joasă – este o trăsătură demografică tipică în Europa și în lume. Pe parcursul ultimului deceniu, Moldova a trecut printr-un declin semnificativ al ratei natalității: numărul copiilor născuți în 2007 era cu 17% mai mic în comparație cu 1997. Rata totală a fertilității (numărul nașterilor per femeie) a descrescut de la 2,6 în 1969 la 1,2 în 2003. Alte două cauze ale îmbătrânirii populației fac parte din „prerogativele” adverse ale multor țări cu economie în tranziție. Acestea includ: rata înaltă a emigrării (în creștere) și

mortalitatea înaltă printre oamenii de vârstă mijlocie, în special bărbați. Ambele tendințe conduc la pierderea rapidă a populației tinere și, astfel, se află la baza fenomenului accelerat de îmbătrânire a populației. Simultan, aceste tendințe sunt condiționate de forța fenomenului advers al depopulării. Pe parcursul perioadei 1997-2007, populația s-a redus cu aproximativ 83.000 persoane; acest număr nu include și emigranții care erau în afara țării deja și actualmente trec prin procesul de integrare în cadrul țărilor primitoare. Conform proiectărilor, până în 2025, Moldova ar putea pierde aproximativ 300.000 populație (aproximativ 7%), iar către 2050 populația țării va fi de 2,5 mii.

În timp ce în deceniile recente (1981-2002) durata prognozată a vieții la naștere a crescut ușor (de la 62,5 la 64,4 ani în cazul bărbaților și de la 69,4 la 71,7 ani în cazul femeilor), coeficientul general al mortalității (numărul decedaților per 1000 persoane-ani) în perioada 1970-2003 a crescut de la 7,4 la 11,9. Semnificativ, mortalitatea este îndeosebi de înaltă în grupul de populație de vârstă mijlocie (productivă) cu vârsta de 30-60 ani. Șomajul și condițiile sociale depresive forțează populația tânără să emigreze. S-a estimat că între 12 și 25% (de la 400.000 la 900.000 persoane) din populație a părăsit Moldova. Încărcătura de emigranți constă din persoane cu vârsta capabilă de muncă care sunt un segment vital al forței de muncă. Exportul de inteligență accentuează situația economică dificilă deja existentă în țară și ar putea afecta direct calitatea vieții persoanelor mai în vârstă. De exemplu, a fost estimat că 12.000 asistente medicale din Moldova au părăsit țara și au plecat în Italia, Spania sau Portugalia, în acest mod afectând sever capacitatea sistemului de sănătate publică

și îngrijire socială de a oferi servicii adecvate, inclusiv persoanelor vârstnice. Între timp, o bună parte din produsul intern brut al Moldovei vine din banii trimiși acasă de emigranți. Astfel, Republica Moldova, alături de Tadjikistan, este țara cu economia cea mai dependentă de remitențe. Remitențele, în absența unei piețe financiare stabile, nu constituie o investiție semnificativă în economia națională pe motiv că majoritatea acestora sunt cheltuite pe consum imediat. La fel de important este faptul că remitențele nu sunt contribuie nici Fondului Social, ceea ce adaugă o presiune adițională sistemului de pensii.

Emigrarea excesivă afectează în mod sever familiile moldovenesti prin creșterea numărului divorțurilor. Este estimat că aproximativ 42% din emigranți au lăsat în țară copii fără îngrijirea părinților. Persoanele mai în vârstă, abandonate și neglijate de membrii mai tineri ca muncitori emigranți ai familiilor lor, sunt deseori impuse să-și ducă existența în dependență economică și izolare socială.

Republica Moldova traversează, de asemenea, un fenomen demografic neobișnuit: ruralizarea populației vârstnice care este în creștere continuă. Proporția persoanelor în vârstă care locuiesc în mediul rural în comparație cu numărul persoanelor în vârstă care locuiesc în orașe este în continuă creștere. Tendința globală este însă opusă: urbanizarea îmbătrânirii. Persoanele vârstnice sunt printre cele mai sever afectate de sărăcie, 45% de persoane cu vârsta de 65 de ani și mai mult trăiesc sub limita sărăciei.

Provocările majore a populației în îmbătrânire în Moldova. Sistemul de pensii în Moldova este format dintr-un singur pilon al sistemului de pensionare solidar, distributiv. Legea cu privire la

asigurarea cu pensii de stat în Republica Moldova (1990) a stabilit că mărimea maximă a pensiei nu trebuie să depășească 75% din salariul din perioada de muncă înainte de pensionare. Legea a stabilit, de asemenea, o pensie socială de mărime fixă care nu depășește 50% din salariul minim din țară. Vârsta de pensionare este stabilită la 57 ani pentru femei și 62 ani pentru bărbați. Cu toate acestea, un număr semnificativ de persoane, în conformitate cu stipulările Legii din 1990, optează pentru o pensionare timpurie (diferențiat între 45 și 59 ani). Unul din obstacolele persistente din perioada pre-tranzițională este existența unui spectru larg de beneficiari de pensii preferențiale, așa cum sunt militarii pensionați, ofițerii de securitate pensionați, judecătorii etc. care au dreptul la pensionare timpurie, plăți monetare adiționale și privilegii fiscale.

Contribuțiile în Fondul Social sunt insuficiente și neregulate, ceea ce conduce la deficitul bugetar continuu al Casei Naționale de Asigurări Sociale (instituția publică autonomă responsabilă de colectarea contribuțiilor asigurărilor sociale și plății pensiilor și altor beneficii sociale). Cauzele sunt emigrarea în masă a contribuitorilor potențiali care sunt la vârsta aptă de muncă; absența mecanismelor stabilite și a instrumentelor financiare de atragere și canalizare a remitențelor spre Fondul Social; dificultățile existente în momentul de față la colectarea contribuțiilor, în special, în ariile rurale și de la persoanele angajate în economia informală. Este estimat că până la 50% din salarii sunt achitate în cadrul sectorului economiei „tenebre” și, ca rezultat, aceste plăți evită impozitarea de stat, astfel restrângând baza financiară a existenței schemelor de securitate socială. Situația este, în particular, precară atunci

când ne referim la zonele rurale: contribuțiile în Fondul de pensii din sectorul agricol constituie aproximativ 8% din venitul Fondului de pensii, în timp ce mărimea plăților pentru beneficiarii din agricultură este de peste 48% din cadrul plăților Fondului menționat. Astfel, Republica Moldova trebuie să urgenceze căutarea unui model potrivit de organizare a asigurării securității sociale în agricultură.

Situația în domeniu rămâne nesoluționată, dat fiind faptul că situația himerică existentă conduce la lipsa de principii pe bază de echitate, proporționalitate și menținere. Între timp, pașii spre un sistem viitor de securitate socială rămân a fi incerti. Mai mult ca atât, în perioada 2008-2010, un număr sporit de persoane care aparțin generației de creștere bruscă a natalității vor ajunge la vârsta de pensionare. Este estimat că numărul pensionarilor foarte curând se va dubla și chiar, se va tripla față de cifrele curente.

Persoanele vârstnice pe piața muncii. Viitorul deficit al resurselor umane va avea un impact negativ asupra creșterii economice. În pofida declinului continuu al populației în vârstă, care este încadrată în câmpul muncii, persoane vârstnice sunt în mod constant discriminate pe piața muncii. Serviciile de angajare în câmpul muncii refuză să asiste aceste persoane chiar și atunci când locurile vacante sunt disponibile. Situația devine mai precară pe măsură ce emigrarea eliberează piața națională a muncii de muncitori tineri calificați, în timp ce persoanele mai în vârstă, cu experiență, sunt excluse. Piața muncii și schemele de asigurări sociale sunt slab intercorelate între ele.

Asistența socială și serviciile sociale. În termeni generali, calitatea vieții

populației Moldovei rămâne încă la un nivel inferior, cu toate că datele de încredere referitor la evaluarea calității vieții diferitelor grupuri de populație lipsesc. 80% din persoanele vârstnice în ariile urbane locuiesc în apartamente, unde condițiile de trai stabilesc diferite bariere și dificultăți, așa cum ar fi absența ascensoarelor în blocuri, plățile mari pentru serviciile comunale etc. Majoritatea persoanelor mai în vârstă locuiesc în ariile rurale unde 90% din gospodăriile nu au sistemele corespunzătoare de infrastructură. Adăugător la aceasta, prevederile tuturor serviciilor de bază sociale și de sănătate în ariile rurale sunt mai limitate și mai greu accesibile. Serviciile sociale sunt descentralizate și oferite de lucrătorii sociali în cadrul unor bugete locale limitate. Numărul lucrătorilor sociali și aptitudinile acestora sunt deseori insuficiente din cauza lipsei instruirii, veniturilor mici și în termeni generali, prestigiul scăzut al muncii sociale. Din cauza exportului de inteligență, țara a pierdut personalul instruit în domeniul îngrijirii (îngrijitorii potențiali îndeplinesc aceste funcții în străinătate).

Familia și îmbătrânirea. Ca rezultat al schimbărilor demografice majore din țară, Moldova trece printr-un proces avansat de "nuclearizare" a familiei: în schimbul familiei cu multe generații, cu mulți copii, se trece la o familie mică, alcătuită din doi părinți și puțini copii. Dificultățile economice și sociale ale tranziției neterminată la economia de piață au avut o influență nefastă asupra familiilor. Emigrarea continuă a populației tinere nu doar lipsește economia națională de potențialul valoros pentru creșterea sa, dar, de asemenea, și dezintegrează familiile, cauzând un nivel înalt de divorțuri și numărul ridicat de copii orfani și

persoane mai în vârstă neglijate. Dezintegrarea familiilor provoacă surparea tradiționalei coeziuni între generații și erodează baza siguranței veniturilor și îngrijirii informale la bătrânețe. Colapsul unei familii extinse și declinul valorilor familiale în Moldova rezidă în tensionarea sistemelor de protecție socială și asistență socială.

Sănătatea. Provocările de sănătate pentru moldovenii vârstnici includ subnutriția, costurile înalte pentru tratamentele medicale, în special costurile înalte ale medicamentelor, numărul insuficient de centre de tratament și reabilitare pentru persoanele în vârstă, calitatea joasă a serviciilor de îngrijire a sănătății, în special în ariile rurale, și lipsa de coordonare a serviciilor de îngrijire socială și medicală. Maladiile cardiovasculare prezintă provocări majore pentru sănătatea națiunii moldovenești, dat fiind faptul că acestea constituie cauza majoră a mortalității și disabilităților, îndeosebi pentru persoanele apte de muncă și pentru persoanele vârstnice. Prevederile serviciilor de îngrijire medicală sunt acoperite și reglementate de sistemul de asigurări sociale și medicale de stat. Infecția HIV/SIDA a crescut dramatic în Moldova pe parcursul ultimului deceniu, amenințând cu creșterea ratei mortalității și așa înalte și contribuind la depopularea continuă.

Capacitatea națională pe îmbătrânire. Entitățile guvernamentale care se ocupă de politicile și programele în domeniul îmbătrânirii include Ministerul Economiei și Comerțului, Ministerul Muncii, Protecției Sociale și Familiei, Ministerul Sănătății și Casa Națională de Asigurări Sociale. Pe lângă acestea, Biroul Național de Statistică colectează și procesează datele cu privire la situația

economică, socială și demografică din țară. Nu există însă coordonarea și coeziunea dintre oficiile guvernamentale aparent interconectate care gestionează îmbătrânirea și problemele socioeconomice și demografice. Pe parcursul anilor trecuți, practic, toate oficiile menționate au trecut prin procese de numeroase reorganizări, deseori nefinalizate, inclusiv pe partea de distribuire a responsabilităților. Adevărat, guvernul este înghițit de rutina zilnică ce vine să blocheze viziunea strategică.

În februarie 2007, a fost creată Comisia Națională pentru Populație și Dezvoltare în calitate de organ consultativ pentru oficiul Prim-ministrului. Comisia este prezidată de un viceprim-ministru, componența acesteia constând din oficiali de nivel înalt din cadrul diferitelor ministere și agenții guvernamentale, al mediului academic, precum și din parteneri sociali. Oficiul UNFPA (Fondul ONU pentru populație) oferă suport tehnic și logistic pentru secretariatul acesteia. Obiectivele majore ale Comisiei includ analiza tendințelor demografice și formularea strategiilor și programelor naționale făcând conexiunea dintre populație și procesul de dezvoltare. În pofida semnificației oportune și esențiale a creării Comisiei, trebuie menționat faptul că Comisia nu dispune de abilitatea de a coordona activitatea diferitelor entități guvernamentale care se ocupă de problemele îmbătrânirii.

La moment, Republica Moldova nu are un document de politici strategice în domeniul îmbătrânirii. Procesul dezbaterilor se află la etapa celei mai bune abordări de dezvoltare a unui asemenea document, în contextul versiunii finale a Strategiei Naționale de Securitate Demografică sub coordonarea

Ministerului Muncii, Protecției Sociale și Familiei. Planurile guvernamentale curente includ aprobarea acestei Strategii deja în acest an – cu certitudine, fapt foarte salutar. Politicile și programele naționale existente, inclusiv cele în domeniul îmbătrânirii, nu sunt încă bazate pe o analiză comprehensivă a datelor demografice și economice și, în termeni generali, se elaborează în lipsa evidențelor. Elaborarea Cărții Verzi a populației Republicii Moldova (analiza proceselor demografice în perioada 1990-2008), editată cu suportul UNFPA în 2009, oferă un rezultat analitic necesar elaborării Strategiei Naționale de Securitate Demografică.

Ca urmare a hipercentralizării, practic, a tuturor sferelor societății pe timpul fostei Uniuni Sovietice, Republica Moldova, alături de majoritatea altor țări ale fostului sistem, nu are o instituție de instruire în domeniul studiilor demografice și socioeconomice. Între timp, absența prognozelor pe termen lung în domeniul demografic, social și economic, inclusiv a prevederilor în domeniul pieței forței de muncă, afectează negativ capacitatea națională de direcționare a politicilor care răspund provocărilor multidimensionale ale tranziției. De exemplu, prognozele demografice sunt inexistente sau slabe și neconvingătoare. În absența proiectărilor pe termen lung, este imposibilă și dezvoltarea politicilor pe termen lung. Este îngrijorător faptul că deseori datele cu privire la emigrare nu sunt exacte și controversate.

Moldova are câteva „nuclee” de dezvoltare a capacității de cercetare și analitice ale îmbătrânirii și dezvoltării populației: Academia de Științe a Moldovei, Biroul Național de Statistică, Institutul de Economie, Finanțe și Statistică și Centrul Național de Management

Sanitar al Ministerului Sănătății. Potențialul limitat al științei fundamentale și aplicate în Moldova împiedică cercetătorii naționali în efectuarea studiilor de interes național în domeniul îmbătrânirii populației și îmbătrânirii individuale, iar cooperarea internațională în domeniul populației și studiilor de dezvoltare, inclusiv îmbătrânirea populației, rămâne a fi limitată.

Totodată, Republica Moldova trece printr-un deficit de personal calificat în domeniul îmbătrânirii, practic, la toate nivelele infrastructurii sale naționale: începând cu oficiile guvernamentale centrale de cercetare și instituțiile de instruire, serviciile și instituțiile de îngrijire în domeniul sănătății până la lucrătorii sociali din cadrul primăriilor. La baza acestui deficit se află două cauze majore: exportul de inteligență a profesioniștilor calificați și capacitatea insuficientă a instituțiilor de instruire existente. Deficitul specialiștilor calificați în domeniul asigurării sociale este deosebit de alarmant, dat fiind faptul că sistemul protecției sociale urmează să întreprindă o reorganizare majoră. O dilemă tipică în domeniul resurselor umane este că angajații mai în vârstă nu au aptitudini de utilizare a tehnologiilor informaționale, în timp ce angajaților mai tineri le lipsesc cunoștințele privind numeroasele și voluminoasele legi și regulamente.

Recomandări.

Recomandările propuse pentru îmbunătățirea situației descrise și eficientizarea reformelor în domeniu sunt organizate în patru grupuri de elemente esențiale a fortificării capacității naționale: (1) infrastructura instituțională; (2) procesul de politici (3) cercetare, colectare și analiză a datelor și (4)

resursele umane. Recomandările UNFPA conțin propuneri de consolidare a capacității naționale a R. Moldova pentru a răspunde la provocările îmbătrânirii populației. UNFPA va asista în continuare Guvernul Republicii Moldova în acest proces în parteneriat cu instituțiile statale desemnate. UNFPA va acorda suport în menținerea legăturii dintre Guvernul Republicii Moldova și alte țări care se confruntă cu provocări similare și care au experiență în implementarea programelor în domeniul îmbătrânirii. De exemplu, UNFPA ar putea ajuta la aranjarea schimbului de informații cu alte țări în tranziție care au acumulat experiență în înlocuirea sistemului de pensii distributiv (solidar) cu sistemul de contribuții definite (cumulativ). UNFPA ar putea, de asemenea, să faciliteze cooperarea în domeniu cu structurile ONU (UNDESA, FAO, OIM, OMS și Banca Mondială). Schimbul de experiență și expertiză ar putea fi aranjat între țările în tranziție și alte țări care implementează un sistem multi-pilonar de protecție socială, la fel și sistemul contributiv de

pensii. În acest context, UNFPA ar putea aborda organizațiile din cadrul sistemului ONU în scopul explorării aranjamentelor specifice pentru organizarea și schimbul de experiență dintre țările în tranziție în domeniul reformării sistemelor sale de securitate socială. Sistemul ONU ar putea oferi suport Guvernului în dezvoltarea unui sistem de asistență socială eficient. UNFPA (Fondul ONU pentru populație) ar putea asista la promovarea metodologiilor participatorii în activitatea ministerelor, în special, la oferirea instruirii în domeniul metodologiei de evaluare socială. La fel, UNFPA ar putea asista la stabilirea legăturilor și parteneriatelor cu centrele străine de cercetare în domeniul cercetării demografice și populaționale. Totodată, Guvernul /ministerele trebuie să evalueze beneficiile acestor propuneri și să prioritizeze pașii următori. Ca urmare a publicării prezentului articol, pot avea loc discuții ulterioare referitor la modalitatea de asistență UNFPA, la solicitarea ministerelor relevante sau a altor agenții guvernamentale.

BIBLIOGRAFIE

1. Policy and programmes on Ageing in the Republic of Moldova. UNFPA/UNDESA Report 2008.
2. Wolfgang Lutz "Summary of Discussions and Recommendations for Moldova", Vienna Institute of Demography, 2008.
3. From Red to Gray. The third transition in EE and CIS. World Bank Report, 2009.
4. Demography. Population Association of America, Volume 47, Supplement 2010.
5. Population and Development Best Practices in EECA region. UNFPA, 2010
6. Ageing overview Moldova. UNFPA, 2010.
7. UNFPA Moldova COAR 2010. UNFPA, 2011.

Prezentat: 23 februarie 2011.

E-mail: boris@unfpa.org